
COMUNICACIONS

Presentació

Joan Fuster i Sobrepera, Universitat Oberta de Catalunya

Quatre de les sis comunicacions presentades a la sessió congressual dedicada a *Política local i rerefons intel·lectual*, les de Jaume Guillamet, Josep Pich, Josep M. Figueres i Raquel Zardoya, tenen en comú el plantejament dels problemes propis de la premsa escrita en el moment d'aparició de la moderna societat de masses i de la vindicació de la llengua catalana com a instrument de comunicació social impulsat pel catalanisme. La referència al context polític de la Restauració, amb els problemes i les insuficiències d'un marc constitucional restrictiu vincula, d'altra banda, l'aportació de Guillamet sobre la política de premsa amb la de Joan Bada, que es refereix a la política religiosa del règim. L'emergència del catalanisme polític com a força transversal és abordada per Pich, Figueres i Zardoya i, també, per Santiago Izquierdo.

Jaume Guillamet aborda el període inicial de la Restauració, fins a la Llei d'impremta del 1883, que va eliminar en gran mesura les restriccions pròpies del marc heretat de la legislació moderada. Per a Guillamet, aquell marc restrictiu, tot i les repercussions negatives que tingué en termes d'acció política, no impedí la maduració del sector i el seu desenvolupament com a indústria cultural. Es va consolidar un sistema barceloní –i per extensió català– de comunicació escrita, amb l'aparició d'un grup de diaris que constituïren la base del sistema per gairebé un segle. A més, al llarg d'aquests anys, la premsa, tant diària, com setmanal, o d'una altra periodicitat, i també la comarcal, no va deixar de créixer en nombre de capçaleres.

En aquest context, resulta especialment significativa la reaparició d'una premsa diària i d'altres periodicitats escrita exclusivament en català. Després de l'esclat de publicacions que havia representat el Sexenni, dominaren sobretot les de caràcter setmanal, amb dues línies diferenciades: els setmanaris festius i polítics, dels quals el màxim impulsor fou Innocenci López, i les publicacions de caràcter cultural, com *La Renaixensa*. L'aparició del *Diari Català*, amb propòsits plenament informatius i polítics, fou un pas endavant remarcable.

Josep Pich es proposa examinar l'evolució del pensament i l'acció de Valentí Almirall en el període que va des de la publicació del *Diari Català* (1879-1881) fins a la seva participació en el Centre Català a partir de 1882, mentre que Josep Maria Figueres examina els treballs que el mateix Almirall publica entre 1885 i 1886. Des del punt de vista estricte de la història de la premsa, aquestes aportacions mostren la puixança i també les dificultats que troba el catalanisme per establir el seu propi mercat, així com les vacil·lacions i controvèrsies sobre la

naturalesa política o estrictament cultural dels projectes. Pich mostra la trajectòria del *Diari Català* com a projecte del sector federalcatalanista que encapçalava Almirall i que inicialment cercà l'aliança amb els republicans, després s'anà decantant per un catalanisme d'esquerres i més endavant es reagrupà en el projecte de Pi i Margall, fins al trencament definitiu amb aquesta força, coincidint amb la desaparició del periòdic. Pich examina el paper del diari com a dinamitzador del naixent espai catalanista a través de dues iniciatives: el Congrés Catalanista i el Congrés de Jurisconsults de 1881.

Per la seva banda, Figueres situa el seu treball en un context completament diferent, després de la celebració dels dos congressos catalanistes i quan el *Diari Català* ja havia desaparegut, cosa que per a l'autor suposà la inflexió d'Almirall des de les seves posicions republicanes i federals cap a posicions catalanistes. En aquesta lògica se situen les col·laboracions d'Almirall en la premsa catalanista cultural, especialment a *La Renaixensa* els anys 1885-1886, de les quals Figueres examina la resposta a Núñez de Arce i la sèrie *Impressions d'una excursió d'estiu*, interpretada més aviat com un pretext per presentar el pensament federal particularista i proteccionista. L'autor de la comunicació veu la col·laboració d'Almirall a *La Renaixensa* com una aproximació que va més enllà de la pura coincidència tàctica i que anuncia una entesa de fons entre els diversos sectors del catalanisme que finalment s'esberleria amb la crisi del Centre Català. Tot i això, en la carta dedicada a la qüestió irlandesa, la crítica que fa Almirall al component religiós d'aquesta no deixa d'expressar les profundes divergències entre el component conservador del catalanisme i el republicà liberal que ell mateix representava. En qualsevol cas, i fent abstracció del contingut pròpiament polític i de la dinàmica que els fets presentats planteja, caldria preguntar-se fins a quin punt la competència per un mercat de premsa encara petit, on les aventures editorials tenien possibilitats comptades, va condicionar moltes de les aliances, ruptures i aproximacions que s'hi van donar. Al capdavall, la premsa era l'espai de formació de l'opinió política dins de la moderna societat de masses que s'estava configurant i, en aquest sentit, potser, els dilemes entre ideals i interessos en el camp del mercat polític i periodístic no eren massa diferents.

Amb la comunicació de Raquel Zardoya, dedicada a la recepció per la premsa de la candidatura dels Quatre Presidents al 1901, és a dir, quinze anys després del panorama que acabem d'exposar, ens trobem en el marc d'un mercat de premsa ja plenament consolidat i articulat, amb una significativa presència de la premsa en català. L'autora assenyala el període 1901-1914 com de transformació i plenitud dirigides a una societat de masses immersa en els interessos de mercat. Tot i això, valdria la pena reflexionar sobre si es tractava estrictament d'una premsa de partit, no perquè no es prengué partit en un moment electoral, sinó perquè els mòbils de les orientacions de cada capçalera sovint presenten una gran complexitat. Dels nou diaris triats per l'autora, tres són en català, *La Renaixensa*, *L'Esquella de la Torratxa* i *La Veu de Catalunya*, i és de ressenyar que representen les tres línies indicades per Guillaumet com a tradicions que arrenquen des del Sexenni: la popular, satírica i política de *L'Esquella*, la cultural de *La Renaixensa* i la política i informativa que, havent tingut en el *Diari Català* la seva primera concreció, ara representava clarament *La Veu*.

Si en el cas de la llibertat de premsa, la comunicació de Guillaumet mostra un aflluïment de les restriccions inicials del règim de la Restauració, en el camp de la llibertat religiosa, examinat per Joan Bada, l'evolució apareix com a ben diferent des d'un punt de partida similar. El principal referent de la Constitució de 1876 fou la Constitució moderada de 1845, deixant enrere la llibertat de culte sancionada per la Constitució del Sexenni. No obstant això, la tolerància d'altres cultes diferents al de la religió de l'Estat va ser una font de conflictes amb la jerarquia eclesiàstica, que considerava que aquesta concessió entrava en conflicte amb el Concordat del 1851 i que va pressionar, amb força èxit, per obtenir majors prerrogatives en l'exercici de l'ensenyament; una activitat impulsada per l'expansió dels instituts religiosos, molts d'ells d'origen francès que trobaven en aquest país restriccions creixents a la seva actuació. A finals de la dècada dels vuitanta, el Congrés Catòlic de Madrid i el sínode barceloní van acabar de perfilar la posició de l'Església respecte al marc constitucional, amb una intensificació de les pressions descrites i el manteniment de punts de conflicte a propòsit dels enterraments i els matrimonis civils. En aquest darrer punt l'Església obtindria el 1900 la promulgació d'una reial ordre determinant que per contraure matrimoni civil calia abjurar de la fe catòlica.

La insistència del valor superior del Concordat del 1851 sobre el text constitucional va propiciar que l'Església progressivament establís una vinculació entre monarquia i catolicisme, un fet que, com assenyala Bada, no quadrava amb la situació social del moment. Finalment, l'autor es refereix, a tall d'exemple, a l'oposició de l'Església barcelonina a l'obertura d'un temple anglicà a la ciutat i l'acceptació formal per part de les autoritats civils de la petició episcopal que en prohibia l'obertura, tot i que de fet es va obrir i va estar en funcionament més de seixanta anys. En resum, Bada assenyala com l'Església espanyola va reaccionar amb una aferrissada defensa de la unitat religiosa que s'identificava amb la unitat nacional, un discurs que permetia conservar la preeminència en el camp educatiu del catolicisme i separar-se dels corrents europeus que, fent-se ressò de l'ensenyament polític de Lleó XIII, acceptaven la compatibilitat entre catolicisme i règim constitucional, i fins i tot acceptaven el republicanisme.

L'emergència del catalanisme fou un procés polític que avançà decisivament en el primer quart de segle del règim restauracionista. Com s'ha dit, les comunicacions de Josep Pich i Josep M. Figueres aborden la gestació i la complexa evolució del projecte de Valentí Almirall i el Centre Català, que agrupà per primera vegada i de manera organitzada els diversos sectors que constituïen el catalanisme, trencant amb el republicanisme federal de Pi i Margall. L'acord catalanista va arribar quan els tractats comercials amb Gran Bretanya i Bèlgica van propiciar una campanya proteccionista que va donar lloc al *Memorial de Greuges* i que va aconseguir l'adhesió d'amplis sectors de les classes moderades barcelonines. Tot i que els federals catalanistes, segons Pich, semblaven dirigir un moviment catalanista plural –i socialment interclassista– que lluitava per l'autogovern de Catalunya, es tractava d'un miratge. El moviment, mancat de suport popular, fou derrotat electoralment el 1886 i, a més, cometé errors tàctics de consideració –com l'oposició a l'Exposició Universal de 1888– que propiciaren una nova escissió dels apolítics, arrossegant amb ells la major part dels suports

socials. No seria fins a la constitució de la Unió Catalanista que es produiria una certa recomposició.

Just on Pich deixa la seva narració, comença el discurs de Santiago Izquierdo sobre l'alcaldia del doctor Robert, que remarca com amplis sectors provinents del conservadorisme barceloní s'aproximaren a posicions regionalistes després de la crisi de 1898 i arran de l'orientació del govern de Silvela-Polavieja, on participava com a ministre el principal exponent del canovisme català, Manuel Duran i Bas. En aquesta conjuntura un element prominent del partit conservador, com era el doctor Robert, veié la necessitat de procedir a una regeneració del règim liberal començant per la moralització de l'Administració, la neteja del cens i l'eliminació de les pràctiques caciquistes i fraudulentas. El liberalisme formal sembla haver mostrat les seves limitacions també als grups dirigits de la ciutat que havien col·laborat activament amb el canovisme. Aquest és el sentit de l'acció de govern de l'alcalde que creà les condicions perquè es produís el trencament polític barceloní de 1901.

La comunicació de Raquel Zardoya versa sobre aquest darrer moment. Sectors molt diversos que provenien de l'escissió més conservadora del Centre Català i d'altres que procedien del desencís respecte al partit conservador de Cánovas formularen la primera proposta política catalanista amb èxit: la candidatura dels Quatre Presidents. A partir del seguiment de la premsa, l'autora analitza la reacció dels diversos sectors d'opinió de la ciutat davant de la irrupció d'aquesta proposta innovadora. Com documenten Guillamet i Figueres, els periòdics no eren compartiments estancs al servei d'un partit, sinó que el grau de transversalitat del personal polític i periodístic era molt notable, i molt especialment en un moment de canvi, un canvi especialment sentit en els camps conservador i catalanista. Potser, en part per això, es pot explicar la relativa tolerància de diaris com el conservador *Diario de Barcelona* i *El Correo Catalán*, tradicionalista, respecte de la candidatura dels Quatre Presidents, en contrast amb l'hostilitat que mostren els diaris catalanistes de tota la vida, que no eren menys conservadors, com ara *La Renaixensa*; una hostilitat que entre els republicans es pot donar per descomptada. Introduir el matís segons el qual la premsa no tenia un component d'estricta disciplina de partit permetria avançar cap a una visió afinada de com es van arrencar les forces en aquest moment, així com apreciar quins elements d'aquestes actituds eren més contingents i quins altres apunten tendències de més llarga durada.

COMUNICACIONS

Resums

La llibertat religiosa a Barcelona a la llum de la Constitució alfonsina (1876)

Joan Bada Elias, Universitat de Barcelona

La Septembrina (1868) va provocar un canvi fonamental en la situació de la religió en els textos fonamentals de la política espanyola. De la protecció que fins aquell moment es donava a la religió catòlica es passava, en la Constitució del 5 de juny de 1869, a la simple afirmació de l'article 21: «La Nación se obliga a mantener el culto y los ministros de la religión católica», seguida de la garantia que els altres cultes eren permesos als estrangers residents en el país; a part d'això l'Església catòlica passava a ser una associació de dret comú, que necessitava permís de l'autoritat policial per a la celebració d'actes públics. A l'empara d'aquella llibertat l'alacantí Joan Baptista Cabrera fundà a Sevilla l'Església Reformada d'Espanya, i Esglésies o denominacions protestants d'Anglaterra i de Nord-Amèrica feren fundacions a Barcelona. Amb el rerefons de la darrera guerra carlina, la nova Constitució de 1876 establí altra vegada que la religió catòlica, apostòlica i romana era la de l'Estat i que s'assumia l'obligació de mantenir tant el culte com els seus ministres. En el mateix article 11 s'establí la llibertat de cultes –«nadie será molestado» per motius religiosos (opinions, exercici del culte) sempre que es respectés la moral cristiana– i, d'aquests cultes tolerats, en quedaven excloses les manifestacions públiques. En un altre sentit, la Constitució tornava a donar lloc en el Senat als bisbes, però s'excloïa els clergues de poder ser membres del Congrés dels Diputats (article 28). El catolicisme barceloní va respondre a aquesta situació a tres nivells: a) la rèplica episcopal en les cartes pastorals alertant del perill dels protestants; b) la creació d'escoles per a donar la rèplica a les "escoles dominicals"; i c) l'apologètica en algunes de les revistes catòliques.

Informació, política i llengua en la premsa de la Restauració (1875-1883)

Jaume Guillaumet Lloveras, Universitat Pompeu Fabra

El final del Sexenni Democràtic té repercussions negatives en l'acció política de la premsa, però no pas en la seva plena maduració com a indústria cultural, que es produeix en el darrer quart del segle. Abans que la llei d'impremta de 1883

doni establiment a la premsa espanyola, en sintonia amb la legislació adoptada simultàniament a França i Alemanya, es produeix a Barcelona l'eclosió definitiva d'un primer espai de mercat per a la premsa en català, amb la consolidació de *La Campana de Gràcia* (1870-1934) i *L'Esquella de la Torratxa* (1876-1939) i la creació dels primers diaris, *Diari Català* (1879-81) i *La Renaixensa* (1881-1905). Durant la mateixa dècada, es dona el punt d'inflexió entre la tradició de premsa política de gran part del segle XIX i la premsa informativa característica del XX, amb l'aparició de diaris com *La Vanguardia* (1881-), *El Noticiero Universal* (1888-1985) i *Las Noticias* (1896-1939), a més de diaris polítics com *El Correo Catalán* (1876-1983) i *La Publicidad* (1879-1939). El sector de la premsa durant la Restauració presenta una alta intensitat en la creació de diaris a Barcelona, amb una estabilitat superior a altres èpoques. Més de la tercera part dels diaris de més duració apareixen en el període 1874-1901. Durant la Restauració es produeix també la diversificació del mercat de la premsa setmanal, la plena incorporació dels gèneres gràfics, l'extensió de l'ús de la llengua catalana i la formació de la premsa comarcal.

El federalcatalanisme barceloní: del Diari Català (1879-1881) al Centre Català (1882-1894)

Josep Pich i Mitjana, Universitat Pompeu Fabra

Durant la primera etapa de la Restauració, a la ciutat de Barcelona sorgiren i es consolidaren diferents grups que pretenien donar consistència política al catalanisme. Aquesta comunicació pretén explicar l'evolució dels federalcatalanistes des de la publicació del *Diari Català*, un diari barceloní, fins a la constitució, consolidació i crisi del Centre Català de Barcelona. La publicació del primer diari polític i literari modern escrit en català és una fita cabdal en la història dels mitjans de comunicació a Catalunya, en el procés de normalització de la llengua i en la politització del catalanisme. La trajectòria editorial del *Diari Català* va ser relativament curta, vint-i-sis mesos, entre 1879 i 1881, però Almirall i els seus partidaris hi començaren a desenvolupar el federalcatalanisme; un projecte polític i ideològic fonamentat en l'intent de transformar Espanya en una federació asimètrica que retornés l'autogovern a Catalunya i n'acceptés la realitat diferenciada. Alhora, intentaven polititzar el moviment catalanista amb un projecte federal d'orientació sobiranista que tenia com a referents els moviments autonomistes hongarès i irlandès i els sistemes polítics institucionals dels EUA i de Suïssa. La terminologia que utilitzaven fluctuava entre el provincialisme i el regionalisme, però el discurs era nacionalista. Després de trencar amb el PRDF, els federalcatalanistes constituïren el Centre Català (1882), la primera associació política catalanista. En la seva etapa inicial, l'entitat era una barreja entre grup de pressió i ateneu cultural. No obstant això, en el segon Congrés Catalanista (1883) aprovaren la seva politització. Aquest Congrés comportà la ruptura entre el catalanisme polític i els partits d'àmbit estatal. Entre 1884 i 1885, el Centre Català entrà en una etapa de crisi que finalitzà quan va saber canalitzar el malestar de la societat civil amb el document

conegut com el *Memorial de Greuges*. Entre 1885 i 1887 semblava que el catalanisme polític i el Centre Català es consolidaven, però havien d'enfrontar-se amb les campanyes centralistes i amb les diferents tendències internes dins del Centre. El 1887 es presentaren dues candidatures a la direcció de l'associació política catalanista; s'imposà l'encapçalada per Almirall, però el sector dissident (que criticava el suposat centralisme barceloní dels federalcatalanistes) no va acceptar la derrota i va promoure l'escissió, tot creant la Lliga de Catalunya. La divisió del Centre Català implicà que el catalanisme entrés en un període convuls on no acabava de polititzar-se, fins al 1898, quan la incapacitat demostrada pels partits centralistes per modernitzar Espanya, possibilità la politització del catalanisme, a través de la Lliga Regionalista, que seguia la tradició dels escindits del Centre.

Valentí Almirall: nova obra política i periodística (1885-1886)

Josep Maria Figueres, Universitat Autònoma de Barcelona

El bienni 1885-1886 Valentí Almirall és al punt màxim de popularitat i prestigi intel·lectual. A partir d'aquest moment no publicà cap més text en castellà, a no ser traduccions d'originals en català. Hem localitzat les primeres versions dels següents textos: el conegut sintèticament com a *Memorial de greuges* (1885); la primera versió, en català, abans de la francesa i de l'espanyola, de l'assaig *Espanya tal com és*, signat amb el pseudònim «Un espanyol» (1885); i *Lo Catalanisme*, que aparegué el maig del 1886. Les versions inicials de tots aquests textos aparegueren a la premsa catalanista, en català, abans de fer-ho en forma de llibre o opuscle. En topar amb la «magnanimidad del silencio» espanyola sobre la reivindicació catalana, Almirall endurí la seva posició. Així, la *Contestación al discurso de Núñez de Arce* feta en només quatre dies, arran mateix del discurs que l'origina, pronunciat a Madrid el dia 8 de novembre de 1886, és presentada en un acte públic i apareix a final d'any en forma de llibre. La resposta d'Almirall, en sis parts, apareix primer a *La Renaixensa* i, tot seguit, incorporant-hi el discurs de Núñez de Arce, en format de llibre, que el Centre Català enviarà arreu. El mateix féu amb *Espanya tal com és*. Seguint les sèries «Cartas ginebrinas» (1875-1876) a *La Imprenta* i «Diari d'un "turista" en Suïssa» (1880) al *Diari Català*, igualment publica les «Impressions d'una excursió d'estiu», conjunt de nou cartes aparegudes durant el juliol i agost d'aquell intens 1886, que manifesten l'aproximació a *La Renaixensa*, que s'havia produït intensament l'any anterior. En efecte, des de 1885, hi apareix profusament la reproducció de discursos (Reus, Centre Català de Sabadell, Jocs Florals...) i la ressenya de les activitats que desenvolupa. El lligam culmina amb la invitació, feta pel director del periòdic Àngel Guimerà, a oferir als lectors les seves impressions del periple europeu. Almirall serà mimat per *La Renaixensa*, la tribuna preferida, ara sí, després de les discussions anteriors. S'hi reproduïxen els dos articles titulats «La qüestió catalana» l'endemà d'haver aparegut a *El Progreso* de Madrid. En tots els casos, tret d'aquest, Almirall escriu en català i ho publica a la premsa abans de fer-ho en opuscle o llibre: així,

«Lo renaixement català» i *Lo Cobden Club*, també editat en fullet. Fins i tot, «L'idée latine et les renaissances régionales», sèrie d'articles en francès i castellà, simultàniament, en doble edició de pàgines acarades a *La Revue du Monde Latin*, els hem vist en català als anuaris dels fascicles de *L'Arch de Sant Martí*, on ja havia publicat en català *Espagne telle qu'elle est*.

La renovació i la democratització de les pràctiques polítiques a la ciutat de Barcelona: la gestió municipal del doctor Robert

Santiago Izquierdo Ballester, doctor en Història

En aquesta comunicació estudio les vicissituds que van envoltar el nomenament del doctor Robert com a alcalde de Barcelona l'any 1899, així com la seva emblemàtica i renovadora gestió municipal, dificultada per part del caciquisme enquistat a l'Ajuntament i interrompuda prematurament a causa de la dimissió del càrrec arran del "tancament de caixes". Malgrat no romandre massa temps en el càrrec i no poder enllestir la feina començada, Robert ha de ser considerat com el primer alcalde del segle xx a la ciutat de Barcelona, tant per la modernitat de la seva gestió municipal com per les característiques del seu programa de govern, mitjançant els quals pretenia renovar radicalment la manera de fer política a l'Ajuntament i, per extensió, a la ciutat de Barcelona. Per tot plegat, he cregut que, objectivament, pagava la pena dedicar aquestes pàgines a analitzar detalladament l'actuació política del doctor Robert durant els mesos que va estar al capdavant de l'Ajuntament, en una conjuntura finisecular, a més, en la qual la societat barcelonina està començant a democratitzar-se lentament i a experimentar els primers efectes de l'intens procés d'urbanització. I, d'altra banda, no podem oblidar que a Catalunya el canvi de segle coincidirà amb les primeres passes de la societat de masses, que gràcies a homes com Robert començarà a esdevenir una realitat. La comunicació l'estructuraré en tres grans apartats (*El nomenament; La vinculació del doctor Robert amb l'Ajuntament als anys vuitanta; i La gestió municipal del doctor Robert*) en els quals presentaré els temes que considero claus per entendre tots els episodis que van envoltar el nomenament del Dr. Robert com a alcalde de Barcelona i la seva posterior gestió municipal. No negligirem, d'altra banda, una repassada de la realitat política catalana i barcelonina durant els anys anteriors a l'arribada de Robert a l'alcaldia ni, tampoc, unes breus reflexions relatives al funcionament del consistori barceloní durant els anys vuitanta, durant els quals l'il·lustre metge entra en contacte amb la gestió municipal en qualitat de regidor. Clourem la comunicació assenyalant els perquès de la importància de la gestió de govern promoguda per Robert, que esdevé una fita clau en el lent procés de depuració del personal municipal, sanejament de la política consistorial i democratització de les pràctiques polítiques a la capital catalana.

L'impacte de la presentació de la candidatura dels «quatre presidents» en la premsa de Barcelona (1901)

Raquel Zardoya Iglesias, historiadora

L'objectiu de la present comunicació és analitzar la reacció de la premsa de Barcelona davant la presentació de la candidatura regionalista dels “quatre presidents” tant a les eleccions legislatives com a les municipals de Barcelona de l'any 1901. Aquesta candidatura va ésser fruit d'un pacte electoral entre els dirigents de la Unió Regionalista, els joves pragmàtics de la Lliga de Catalunya, el Centre Nacionalista Català i algunes personalitats de la vella Unió Catalanista; i tenia la peculiaritat d'estar formada per quatre presidents, d'aquí el seu nom. Aquests eren: Bartomeu Robert i Yarzabal, ex-alcalde i ex-president de la Societat Econòmica Barcelonina d'Amics del País; Albert Rusiñol i Prats, ex-president del Foment del Treball Nacional; Lluís Domènech i Montaner, ex-president de l'Ateneu Barcelonès; i Sebastià Torres i Planas, ex-president de la Lliga de Defensa Industrial i Comercial. Mitjançant el buidatge dels principals diaris de Barcelona de l'any 1901 demostraré que: 1) la premsa tenia un paper destacat tant en els dies anteriors com posteriors a les eleccions perquè publicava les candidatures i programes dels partits afins, les proclames i bans oficials i els resultats de les eleccions; 2) es produïen grans batalles dialèctiques entre els diaris amb intercanvis d'insults i acusacions; com per exemple entre el diari *La Publicidad*, afí als republicans de Lerroux, i *La Veu de Catalunya*, afí als regionalistes; 3) la majoria de la premsa intentava influir en la votació de l'elector mitjançant els seus articles subjectius i hostils al caciquisme i a la candidatura regionalista per considerar-la separatista; però, tot i això, no va poder evitar el triomf dels regionalistes en ambdues eleccions. Només *La Veu de Catalunya* i *El Diario del Comercio* van defensar la candidatura.

COMUNICACIONS

Observacions

Joan Bada

L'article 12 de la Constitució de Cadis de 1812 fa una cosa única en la història del constitucionalisme, i és dir que «la religión católica, apostólica y romana, única verdadera, es y será perpetuamente la religión de todos los españoles» i que l'Estat «la protege por leyes sabias y justas y prohíbe el ejercicio de qualquiera otra». Després d'aquesta aclaparadora declaració, la Constitució de 1869 obre una porta, eixamplada encara per la Constitució Republicana, que establia lògicament la separació d'Església i Estat, però que no arribà a ser aplicada. En relació amb aquesta obertura del Sexenni, la Constitució de 1876 establí una tolerància pensada principalment a favor dels anglicans britànics establerts a Espanya, en particular a Andalusia (mines de Riotinto, entorn de Gibraltar), i que produí situacions de dilema o ambigüitat. Pot ara sorprendre la discussió, que podria ser considerada purament verbalista, sobre què s'havia de considerar una manifestació externa que anava més enllà de la pràctica privada d'un culte. A Barcelona, concretament, el cardenal Casañas va considerar que la creu posada a la paret de l'església anglicana ubicada a la cantonada dels carrers de Pau Claris i Rosselló era una manifestació externa i, per tant, no es podia admetre, tot i que l'església va continuar fins i tot sota el franquisme. Tanmateix, la llibertat religiosa va retrocedir aleshores, i no cal dir que encara avui alguns jerarques de l'Església catòlica somien i parlen públicament de la unitat religiosa i de la unitat política com a dues coses que han d'anar forçosament del bracet. Són aquestes qüestions que a Espanya encara no estan resoltes des del segle XIX.

Jaume Guillaumet

En els seus orígens a Espanya, amb la Constitució de Cadis, la llibertat de premsa respecta la posició de la religió catòlica, és a dir que la llibertat es projecta sols sobre els aspectes polítics. I encara el 1835, quan encara no s'ha restablert la Constitució de 1812, Pere Felip Monlau, a *El Vapor*, reclama la llibertat de premsa tot demanant que la religió pogués quedar-ne al marge. D'altra banda, al llarg del segle XIX, les relacions entre l'Església catòlica i la premsa van ser molt difícils. Jaume Balmes va dedicar un gran i llarguíssim article a *La Sociedad*, la revista que editava i escrivia ell mateix, per intentar persuadir els catòlics que la premsa no és dolenta, però fins al segle XX mateix hi haurà excomunicacions de periodistes i prohibicions eclesiàstiques de llegir determinats periòdics.

M'agradaria subratllar que l'arrencada de la Restauració és la primera vegada que no es destrueix, pràcticament, la premsa existent, com havia passat en els anteriors girs involutius del règim liberal espanyol, que havien deixat en peu sols la premsa partidària del govern o dels sectors més conservadors. Això explica la llarga continuïtat del *Diario de Barcelona*, beneficiat periòdicament abans de 1868 per les supressions dels mitjans que li feien competència. Al final del Sexenni, en canvi, la premsa anterior subsisteix, tot i que hi ha prohibicions i restriccions. A parer meu, arriba un moment en que la premsa ha assolit prou autonomia social i econòmica com perquè la restricció de la llibertat d'opinió no aturi el seu creixement, i aquest moment cobreix, a grans trets, els primers deu anys de la Restauració, fins que esdevé vigent la llei d'impremta de 1883.

Josep Pich

A l'època de la Restauració, el mercat de la premsa política era incipient, però no pas extremament feble, com ho demostra, per exemple, la incidència i llarga vida de capçaleres com *La Campana de Gràcia*, des de 1870 fins a la Segona República. Altrament, els motius que van portar a tancar el *Diari Català* no foren econòmics sinó polítics; és cert que tenia dèficit, però el periòdic no havia estat plantejat com a negoci i, de fet, va desaparèixer quan anava obtenint millors resultats. La proposta federalcatalanista de Valentí Almirall no va arrelar, tant per l'oposició de totes les altres tendències, des del carlisme fins al republicanisme, com per les discrepàncies dins el mateix catalanisme. En aquest sentit, convindria relativitzar el bon tracte que va rebre a *La Renaixensa*, perquè, si fem cas a la correspondència entre Guimerà i Aldavert, el primer era hipercrític envers Almirall quan estava en el zenit de la seva popularitat.

Un dels mèrits indubtables de Valentí Almirall fou la primerenca denúncia, feta el 1885 a *Espagne telle qu'elle est* –i importa poc si ho féu primer en català o en francès–, de la falsedat del bipartidisme canovista, en un moment de notable prestigi d'aquest règim a l'exterior, on era vist com a portador de la modernitat. Evidentment, el desastre de 1898 va obrir després noves perspectives al catalanisme i féu molt més fàcil la crítica del caciquisme de la Restauració. Però és a la vista de les conjuntures respectives dels dos crítics del canovisme, Valentí Almirall i Joaquín Costa, que cal ponderar els seus mèrits.

Josep Maria Figueres

En el marc de la meua sèrie de treballs a l'entorn de Valentí Almirall, en aquesta comunicació he pretès donar a conèixer textos poc coneguts i, sobretot, he volgut ressaltar la projecció internacional que assolí el catalanisme polític en aquells anys 1885-1886, per obra precisament d'Almirall. Les versions en castellà i en francès de diversos treballs amb un gran afany de donar a conèixer la causa política del catalanisme foren importants i permeten de plantejar hipòtesis sobre possibles paral·lels entre aquest esforç català i els desenvolupats per altres moviments similars a Europa.